

Hanna Bożczuk

Z DZIEJÓW KSIĘGOZBIORÓW POLSKICH TOWARZYSTW LEKARSKICH

I. Biblioteka Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich w latach 1858-1870

Po przegranej walce o niepodległość uczestnicy powstania listopadowego 1830 r. i następnych zrywów narodowych w latach 1848 i 1863 opuszczali kraj, tworząc na obczyźnie ośrodki emigracyjne z nowym programem działania na rzecz wyzwolenia ojczyzny. Główne ośrodki polskiej emigracji popowstaniowej tworzyli wychodźcy osiedlający się we Francji. Wśród tego wychodźstwa znaczną grupę stanowiła polska inteligencja, która w 1832 r. - z inicjatywy przebywających tam wówczas byłych członków Rządu Narodowego oraz czołowych działaczy Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk /1800-1832/ - zorganizowała w Paryżu Polskie Towarzystwo Literackie - stowarzyszenie prowadzące działalność publicystyczną o charakterze historyczno-politycznym¹.

W 1838 r., dzięki inicjatywie członków francuskiego Towarzystwa Cywilizacji /Societes de Civilisation/ i staraniem Polskiego Towarzystwa Literackiego utworzono Bibliotekę Polską. Jej siedzibą był zakupiony przez Stanisława Zamoyskiego /1775-1856/ obszerny dom przy rue Quai d'Orlean 6². Dom ten w latach 1858-1868 był również pierwszą siedzibą biblioteki założonego w roku 1858, prawdopodobnie z inicjatywy doktora Adama Raciborskiego /1809-1871/, Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich /1858-1870/³. Towarzystwo to było drugą organizacją naukową utworzoną na terenie Francji przez lekarzy polskiej emigracji polistopadowej. Pierwszą było Stowarzyszenie Lekarzy Polskich zorganizowane w 1847 r. przez polskich lekarzy i studentów medycyny, skupionych wokół uniwersytetu w Montpellier⁴.

Głównym celem Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich /TPLP/ było: "Otworzenie nowego pola dla korzyści moralnych lekarzy polskich"⁵ przez zorganizowanie dla nich, na terenie przyjaznej im

Francji ośrodka naukowego, ułatwiającego im wzajemną wymianę doświadczeń dotyczących się sztuki i nauk lekarskich⁶. Prace przygotowawcze nad organizacją tego Towarzystwa podjęto w lutym 1858 r. a w maju tego samego roku rozpoczęto systematyczną działalność naukową. Towarzystwo to było otwarte dla wszystkich lekarzy polskich⁷.

Organem wydawniczym TPLP był wydawany w latach 1859-1860 oraz w 1868 r. "Rocznik Towarzystwa Paryzkiego Lekarzy Polskich"⁸. W "Roczniku" zamieszczano referaty naukowe, nadsyłane przez lekarzy polskich zamieszkałych w kraju oraz na obczyźnie, rozprawy konkursowe, doniesienia o postępach w naukach medycznych, metodach rozpoznawania, leczenia i zapobiegania chorobom nagminnym i epidemicznym, sprawozdania z rocznych czynności naukowych towarzystwa, protokoły posiedzeń itp.⁹

Działalność Towarzystwa Paryzkiego Lekarzy Polskich można podzielić na dwa okresy. Pierwszy to lata 1858-1861, drugi - 1865-1870. W pierwszym okresie istnienia TPLP dokonano wyboru zarządu tego Towarzystwa, opracowano statut, ogłoszono tematy prac konkursowych, omówiono zakres współpracy z innymi towarzystwami naukowymi, rozpoczęto wydawanie wspomnianego już tutaj "Rocznika" oraz gromadzenie książek dla biblioteki. Przyjmowano "wszelkie datki na rzecz TPLP w pieniądzu, dziełach lub innych przedmiotach"¹⁰. Załącznikiem tworzonej wówczas biblioteki TPLP były przede wszystkim ofiarowane przez doktorów: Adriana Baranieckiego /1828-1891/, Seweryna Gałęzowskiego /1801-1878/ i Adama Raciborskiego /1809-1874/ polskie i obce dzieła naukowe z zakresu medycyny i nauk pokrewnych¹¹.

W połowie 1861 r. działalność TPLP została zawieszona z powodu wyjazdu do kraju znacznej grupy polskich lekarzy i studentów czynnie zaangażowanych w prowadzenie walki o niepodległość Polski. Przestał też, z przyczyn finansowych, ukazywać się "Rocznik TPLP". Archiwum towarzystwa wraz z książkami i czasopismami stanowiącymi jego własność złożono do szafy i pozostawiono pod opieką ówczesnego sekretarza TPLP, doktora Adama Raciborskiego¹² w udostępnionych przez Towarzystwo Literackie pomieszczeniach Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Wznowienie działalności TPLP nastąpiło w lutym 1865 r., kiedy to, po przegranej walce w 1863 r. do Francji zaczęła napływać nowa fala polskiej emigracji popowstaniowej. Tym razem inicja-

torem wznowienia działalności byłego TPLP był zbiegły z Podola, a znajdujący się wówczas w Londynie doktor Adrian Baraniecki, współorganizator Towarzystwa w 1858 r. Podczas pierwszych posiedzeń reaktywowanego TPLP dokonano wyboru nowego zarządu, omówiono projekt statutu, zakres współpracy z innymi, krajowymi i zagranicznymi, organizacjami naukowymi, zawartość kolejnych to-mów "Rocznika TPLP" itp. "Na mocy ogłoszonego w dniu 1 marca 1865 roku nowego statutu TPLP, w skład członków tego Towarzystwa, oprócz lekarzy mogli wchodzić także aptekarze, przyrodnicy i weterynarze"¹³.

W sierpniu 1866 r. po ogłoszeniu przez ówczesny Zarząd TPLP apelu do rodaków o nadsyłanie medycznych dzieł naukowych, zaczęły napływać pierwsze większe dary dla biblioteki. Między innymi z Krakowa od profesorów: Józefa Majera /1808-1890/ i Franciszka Skobla /1806-1876/ otrzymano "prawie wszystkie dzieła wydane nakładem Towarzystwa Naukowego w Krakowie"¹⁴. Również z Krakowa otrzymano wówczas kilkanaście egzemplarzy wileńskiego czasopisma lekarskiego pod tytułem: "Collectanea Medico-Chirurgica" /Wilno 1838/, a z Warszawy "Gazetę Lekarską" /1866-1921/¹⁵. W lutym 1868 r. Zarząd Biblioteki Polskiej w Paryżu przekazał w depozyt inwentarz wraz z 282 dziełami treści lekarskiej i przyrodniczej¹⁶. Wkrótce w księgozbiorze Biblioteki TPLP znalazło się "500 woluminów książek oraz 1000 broszur i zeszytów pism lekarskich"¹⁷.

Twórcami księgozbioru Biblioteki TPLP w latach 1858-1870, oprócz krajowych i zagranicznych towarzystw lekarskich i ogólnonaukowych, byli między innymi: A.F. Adamowicz, A. Baraniecki, /?/ Duchński, S. Gałęzowski, A. Hłuszniewicz, J. Kowalski, J. Majer, A. Raciborski, F. Skobel, K. Stański, A. Szaramowicz, G. Tarnawski, J. Wrotnowski. Wszyscy ofiarodawcy przekazali od kilku, do kilkuset własnych lub też znajdujących się w ich prywatnych księgozbiorach polskich i obcych dzieł lekarskich. Na przykład w 1859 r. doktor Adam Ferdynand Adamowicz /1802-1884/ z Wilna, oprócz własnych prac naukowych, przekazał do Biblioteki TPLP zbiór redagowanych przez siebie pamiętników Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie /"Collectanea Medico-Chirurgica"/. Jak wspomniano wcześniej, kilkanaście egzemplarzy tego czasopisma w 1866 r. otrzymano również z Krakowa. Inny ofiarodawca, Podolanin, doktor Adrian Baraniecki /1828-1891/, oprócz własnych prac naukowych ofiarował 35 różnych broszur treści lekarskiej oraz pokaźny księgozbiór me-

dyczny zebrany przez siebie podczas pobytu w Anglii. Podobny dar przekazał dla Biblioteki TPLP doktor Seweryn Gałęzowski /1801-1878/, który oprócz własnych prac naukowych ofiarował 123 różne dzieła lekarskie. Doktor Antoni Hluszniewicz /1793-1861/ przekazał 172 dzieła medyczne. Doktor Adam Raciborski /1809-1871/, oprócz własnych prac naukowych, przekazał 127 różnych dzieł z zakresu medycyny.

Jak się jednak wydaje, największy dar otrzymano od Zarządu Biblioteki Polskiej w Paryżu¹⁸. W lutym 1868 r. przekazał on w depozyt inwentarz wraz z 282 dziełami treści lekarskiej i przyrodniczej, z zastrzeżeniem, że w razie rozwiązania tego Towarzystwa "księgozbiór ten w całości zwrócony mu będzie". Inwentarz ten ze strony ofiarodawcy podpisali wówczas Walerian Kalinka /1826-1886/ i Eustachy Januszkiewicz /1805-1874/, pełniący funkcję "konserwatorów" księgozbioru Biblioteki Polskiej w Paryżu. Natomiast ze strony przyjmującej ten dar podpisy swoje złożyli członkowie ówczesnego Zarządu TPLP: Edmund Korabiewicz /1804-1875/, T. Żuliński /1839-1885/, Ksawery Gałęzowski /1832-1907/, Zygmunt Laskowski /1841-1928/, Gustaw Tarnawski /1841-?/ oraz przyrodnik i bibliotekarz TPLP doktor Józef Żuliński /?/¹⁹.

Wzrastający niemal z każdym dniem księgozbiór Biblioteki reaktywowanego w 1865 r. TPLP, a także zapotrzebowania czytelnicze zmusiły do "urządzenia" osobnej "czytelni i biblioteki polskiej dla lekarzy"²⁰. Bibliotekę taką "urządzono" w 1868 r. w pomieszczeniach prowadzonej wówczas przez doktora Ksawerego Gałęzowskiego Kliniki Okulistycznej, mieszczącej się przy rue Dauphine 26²¹. Przeniesiony tam księgozbiór Biblioteki TPLP udostępniano w każdą sobotę w godzinach wieczornych od 16⁰⁰ do 18⁰⁰ "dla członków tego Towarzystwa oraz obcych osób, chcących z niej skorzystać".

Funkcję bibliotekarza TPLP w 1868 r. powierzono Józefowi Żulińskiemu, doktorowi nauk przyrodniczych, który natychmiast po objęciu tego stanowiska przystąpił do "sporządzania szczegółowego katalogu Biblioteki TPLP" w której gromadzono wówczas "wszystkie środki dla rodaków przebywających za granicą, a poświęcających się medycynie lub naukom przyrodniczym"²².

W 1870 r., po wybuchu wojny francusko-pruskiej, nastąpiło rozwiązanie TPLP. Księgozbiór biblioteki, z wyjątkiem książek stanowiących własność Biblioteki Polskiej w Paryżu, postanowio-

no przekazać jednemu z towarzystw lekarskich w kraju. W 1878 r., dzięki usilnym staraniom doktora Wilhelma Lubelskiego /1832-1891/ członka Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego, księgozbiór byłego TPLP został przekazany na własność kolegom z Warszawy²³. Był to, zdaniem doktora Stanisława Kościńskiego /1837-1883/, ówczesnego bibliotekarza Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego, "największy dar", jaki otrzymano w 1878 r.²⁴ za sprowadzone w styczniu 1878 r. trzy paki książek, ekspediuowanych wówczas z Paryża do Warszawy przez firmę "Dom Herman i Komp.", Warszawskie Towarzystwo Lekarskie zapłaciło rs 91 i 32 kop.²⁵

Krótką historią Biblioteki TPLP nie ma bogatego piśmiennictwa. Kilka wzmianek o księgozbiórze tego towarzystwa zamieszczono w "Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" w latach 1878 i 1879, z powodu starań o sprowadzenie do Warszawy księgozbióru rozwiązanego w 1870 r. Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich²⁶, a także w kwartalniku pod tytułem: "Archiwum Historii Medycyny" /1961/ z okazji stulecia tego towarzystwa. Znajduje się tam artykuł Denis Wrotnowskiej pod tytułem: "Stulecie Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich"²⁷. W artykule tym zamieszczono m.in. informację o tym, że zwrócony w 1870 r. Bibliotece Polskiej w Paryżu depozyt w postaci 282 książek przyrodniczo-lekarskich "do dziś pozostaje własnością tej Biblioteki"²⁸. Jednakże najwięcej wiadomości o księgozbiórze Biblioteki TPLP znajduje się w redagowanym przez towarzystwo "Roczniku", w którym są wzmianki o organizacji biblioteki oraz ofiarodawcach i przekazywanych przez nich darach²⁹.

Brak dokładnych wiadomości o zawartości księgozbióru istniejącej w latach 1858-1870 Biblioteki TPLP uniemożliwia ocenę przydatności i aktualności tego księgozbióru dla znajdującego się wówczas na terenie Francji polskiego środowiska lekarskiego. Na podstawie dotychczas zebranych już materiałów o TPLP i jego księgozbiórze można chyba uznać, że Biblioteka TPLP była szeroko udostępnianą biblioteką o charakterze przyrodniczo-lekarskim. O aktualności księgozbióru może świadczyć fakt, iż w jego skład wchodziły przede wszystkim dzieła naukowe opracowane przez ówczesnych członków towarzystwa³⁰. Przypuszczenie to potwierdza wypowiedź doktora Józefa Żulińskiego, który stwierdził że, "taka instytucja, jak ta /Biblioteka/ miała przed sobą przyszłość i mogła godnie stać obok innych zakładów polskich w Paryżu"³¹.

Przypisy

- 1 W. Jakóbczyk, Karol Marcinkowski, Warszawa 1981, s. 50 i 52.
- 2 Biblioteka Polska w Paryżu, w: Encyklopedia wiedzy o książce, Warszawa 1971, s. 196.
- 3 D. Wrotnowska, Stulecie Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich, "Archiwum Historii Medycyny" 1961, t. 24, s. 259.
- 4 B. Konarska, Lekarze polscy we Francji, w: Inteligencja polska XIX i XX w. Studia, pod red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1981, s. 68.
- 5 A. Raciborski, Trzeci rok od założenia Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich, "Rocznik Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich" 1868, t. 2, s. VI.
- 6 B. Konarska, Lekarze..., s. 70 oraz D. Wrotnowska, Stulecie..., s. 261.
- 7 D. Wrotnowska, Stulecie..., s. 259 i 261.
- 8 B. Konarska, Lekarze..., s. 71 oraz T. Ostrowska, Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku. Zarys historyczno-bibliograficzny, Wrocław 1973, s. 163-164.
- 9 "Rocznik Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich" /za lata 1858-1860 oraz za rok 1868/.
- 10 A. Raciborski, Dary na rzecz Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich, "Rocznik Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich" 1859, t. 1, s. 168 oraz J. Żuliński, Sprawozdanie z Biblioteki, tamże 1868, t. 3, s. 20.
- 11 J. Żuliński, Sprawozdanie..., s. 20.
- 12 D. Wrotnowska, Stulecie..., s. 260.
- 13 Tamże, s. 264.
- 14 J. Żuliński, Sprawozdanie..., s. 21.
- 15 Książki nadesłane do Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich, "Rocznik Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich" 1868, t. 3, s. 8.
- 16 J. Żuliński, Inwentarz książek treści lekarskiej, jakie Biblioteka Polska... oddała Towarzystwu Paryskiemu Lekarzy Polskich do użytku, tamże 1868, t. 3, s. 18.
- 17 J. Żuliński, Sprawozdanie..., s. 21.
- 18 Ofiary na rzecz Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich, tamże 1859, t. 1, s. 168-170; 1868, t. 3, s. 21.

- 19 Wykaz książek nadesłanych Towarzystwu Paryskiemu Lekarzy Polskich, tamże 1859, t.1, s. 168-170; 1868, t. 3, s. 18-19.
- 20 D.Wrotnowska, Stulecie..., s.265, J.Żuliński, Sprawozdanie..., s. 21-22.
- 21 /Głoszenie/ "Rocznik Towarzystwa Paryzkiego Lekarzy Polskich" 1868, t.3, s.IX.
- 22 J.Żuliński, Sprawozdanie..., s.22.
- 23 Protokół posiedzenia Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego z dnia 5 listopada 1877 roku. "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1878, t.74, s.146; S.Koźmiński, Roczne sprawozdanie o stanie biblioteki Towarzystwa, tamże 1879, t.75, s.293.
- 24 S.Koźmiński, Roczne..., tamże 1879, t.75, s.293.
- 25 A.Lebiedziński, Sprawozdanie z delegacji do rewizji rachunków i funduszków kasy Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego za rok 1878, tamże 1879, t.75, s.709.
- 26 "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1878, t.74, s.146; 1879, t.75, s. 293 i 709.
- 27 D.Wrotnowska, Stulecie..., s.259-276.
- 28 Tamże, s. 265. Wiadomości tej nie potwierdził Marek Prokop, kierownik Działu Rękopisów BP, który w liście z 18 września 1987 r. napisał, że dotychczas nie odnaleziono ani inwentarza, ani książek.
- 29 "Rocznik Towarzystwa Paryzkiego Lekarzy Polskich" za lata 1859-1860 oraz za rok 1868.
- 30 D.Wrotnowska, Stulecie..., s.262.
- 31 J.Żuliński, Sprawozdanie..., s.22.

II. Biblioteka Towarzystwa Lekarzy Polskich w latach 1859-1865

W XIX wieku w Polsce, w okresie długotrwałej niewoli narodowej i systematycznego ograniczania przez ówczesne władze zaborcze swobód obywatelskich, polskie środowiska intelektualne zrzeszały się w organizowanych przez siebie stowarzyszeniach w celu prowadzenia działalności zawodowej i naukowo-dydaktycznej dla zachowania oraz rozwoju tłumionej przez zaborców kultury narodowej. Jedno z takich zrzeszeń /Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1800-1832/ zorganizowała grupa intelektualistów warszawskich, skupionych wokół arystokratycznego salonu "czynnego i przedsiębiorczego" Stanisława Sołtyka /1753-1831/¹. Głównym celem tego towarzystwa, któremu przez wiele lat przewodniczył ksiądz Stanisław Staszic /1755-1826/, było inspirowanie wszechstronnej działalności naukowo-badawczej, między innymi nad ochroną polskich tradycji narodowych². Inspiratorska działalność tego środowiska, a także ogólnoświatowy proces instytucjonalizacji nauki pobudzały inicjatywę zespołowej, społecznej działalności naukowej w różnych środowiskach polskiej inteligencji twórczej, która zrzeszała się w organizacje o charakterze ogólnonaukowym i specjalistycznym.

Ponieważ istnieje bogate piśmiennictwo dotyczące towarzystw naukowych w Polsce XIX wieku, wydaje się słuszne skupienie uwagi na działalności aktywnego polskiego środowiska lekarskiego na Podolu. Środowiska, które w trudnych warunkach społeczno-politycznych w 1859 r. utworzyło pierwsze w dziejach tego regionu, specjalistyczne lekarskie towarzystwo naukowe, wokół którego, obok lekarzy, skupili się wówczas także przyrodnicy, chemicy, publicyści, etnografowie, a nawet miejscowy fotograf. Towarzystwo to było jedynym ogniwem naukowym zrzeszającym niemal całe inte-

lektualne środowisko Podola³. Było to czwarte z kolei polskie towarzystwo lekarskie.

Pierwsze tego rodzaju towarzystwo utworzyła w 1805 r. grupa profesorów Uniwersytetu imienia Stefana Batorego w Wilnie, a jego głównym celem było prowadzenie działalności teoretyczno-praktycznej dla poprawienia ówczesnego stanu zdrowia mieszkańców Wileńszczyzny oraz doskonalenie umiejętności zawodowych tamtejszych lekarzy i farmaceutów⁴. Drugie towarzystwo lekarskie zorganizowało w 1820 r. grono aktywnych i postępowych lekarzy warszawskich⁵. Głównym celem tego towarzystwa było popieranie postępu w naukach i w sztuce lekarskiej⁶. Towarzystwo to od początku wydatnie przyczyniało się do podnoszenia poziomu kwalifikacji zawodowych lekarzy warszawskich oraz rozbudzania w nich zainteresowań pracą naukowo-badawczą w dziedzinie nauk medycznych⁷. Z czasem tego rodzaju towarzystwa powstały na terenie całego kraju, we wszystkich zaborach, a także wśród polskich lekarzy przebywających na emigracji. Na przykład w 1847 r. grupa polskich lekarzy i studentów medycyny, skupionych wokół francuskiego uniwersytetu w Montpellier, utworzyła organizację pod nazwą Stowarzyszenie Lekarzy Polskich⁸. W kilka lat później, w 1858 r. również we Francji grupa lekarzy polskiej emigracji polistopadowej utworzyła specjalistyczną organizację pod nazwą: Towarzystwo Paryżkie Lekarzy Polskich /1858-1870/⁹. Podobne organizacje naukowe tworzyły grupy lekarzy polskich przebywających na emigracji w Chicago¹⁰ i Detroit¹¹, na niemieckich uniwersytetach w Berlinie¹² i we Wrocławiu¹³.

W kraju, w miarę pogłębiających się represji władz zaborczych wobec ludności polskiej, uzyskanie zezwolenia na zespołową swobodną działalność naukową stawało się coraz trudniejsze. Przykładem tego są między innymi dzieje Towarzystwa Lekarzy Podolskich, które po ponad pięcioletnim okresie działalności, bez podania powodów, zostało zamknięte¹⁴. W kilkanaście lat później, w 1877 r. towarzystwo to wznowiło swoją działalność, ale miało ono już wówczas "...mniej środków materialnych...", a sympatii prawie nic..."¹⁵. Nie bez znaczenia dla określenia prężności i aktywności polskiego środowiska lekarskiego na Podolu jest fakt, że z wielonarodowościowej ludności, w skład której, oprócz Polaków, wchodziłi także Rosjanie, Ukraińcy i Żydzi¹⁶, właśnie grupa Polaków zorganizowała pierwsze na Podolu naukowe towarzystwo lekarskie¹⁷.

Jednym z inspiratorów utworzenia tego towarzystwa był znany ze swej aktywności zarówno w kraju, jak i za granicą lekarz-społecznik, doktor Adrian Baraniecki /1828-1891/¹⁸ współorganizator Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich /1858-1870/¹⁹, "doktor - księgarz", propagator polskiego szkolnictwa podstawowego na Podolu²⁰, który latem 1863 r. wobec zagrożenia aresztowaniem, zbiegł do Galicji²¹.

Głównym celem utworzonego w 1859 r. w Kamieńcu Towarzystwa Lekarzy Podolskich /TLP/ było dążenie do poprawy "fatalnie niskiego poziomu higieny i oświaty sanitarnej, zorganizowanie podstawowego szkolnictwa medycznego dla wiejskich felozerów i akuszerek, szpitali i przytułków dla ludzi chorych i ubogich", podniesienia poziomu kwalifikacji zawodowych podolskiego środowiska lekarskiego²². Zainspirowane przez doktora Baranieckiego polskie środowisko lekarskie na Podolu, wkrótce po uporaniu się ze sprawami organizacyjnymi przystąpiło do gromadzenia podręcznego księgozbioru naukowego²³. Załącznikiem księgozbioru Biblioteki TLP było kilka dzienników i pism periodycznych lekarskich zaprenumerowanych z własnych funduszy towarzystwa oraz "ofiar dobrowolnych" jego członków i "osób nie należących" do tego "stowarzyszenia"²⁴.

Twórcami księgozbioru Biblioteki TLP byli, między innymi: ??/ Balogh, A.Baraniecki, J.Weryha-Darowski, A.Gosławski, M.Górski, W.Jaroszyński, J.Koch, A.Kremer, I.Łobanowski, R.Maluszycki, A.Mieczyski, A.Narkiewicz, ??/ Połuski, W.Stadnicki, H.Szopowicz²⁵. Wymieniony tutaj doktor Adrian Baraniecki, ofiarował, oprócz książek także kwotę 100 rubli na kupno nowej literatury medycznej²⁶.

Księgozbiór Biblioteki TLP wzrastał głównie dzięki darom ofiarowanym przez członków, a także dzięki własnym funduszom, corocznie przeznaczanym na kupno książek oraz prenumeratę czasopism. Już w pierwszym roku istnienia TLP na prenumeratę "kilku dzienników i pism periodycznych lekarskich", kupno książek oraz dwóch szaf bibliotecznych wydano 190 rubli i 48 kopiajek. Po rocznej działalności TLP w księgozbiórze biblioteki znalazły się 124 dzieła w 185 woluminach oraz kilka ??/ tytułów czasopism. Po 27 miesiącach istnienia TLP, to jest pod koniec 1861 r. w księgozbiórze było już 336 dzieł w 483 tomach²⁷. W 1862 r. księgozbiór Biblioteki TLP wzrósł do 989 dzieł w 1262 tomach.

Większość /524 tomy/ tych dzieł pochodziła z darów ofiarowanych wówczas przez doktora Adriana Baranieckiego.

W skład ówczesnego księgozbioru Biblioteki TLP wchodziło 526 dzieł lekarskich, 446 broszur różnej treści oraz 17 atlasów specjalistycznych²⁸. Wśród zakupionych w 1862 r. książek i czasopism były między innymi: "Przegląd Lekarski Krakowski" oraz podręcznik Leona Boklewicza pod tytułem: "Higiena popularna, czyli nauka zachowania zdrowia dla ludu wiejskiego" /Warszawa 1861/²⁹. Pod koniec 1863 r. w księgozbiorze omawianej biblioteki było 1779 dzieł w 2848 woluminach oraz 334 czasopisma³⁰. Pod koniec 1864 r. księgozbiór wzrósł do 1985 dzieł w 3192 woluminach³¹. Zdaniem doktora Rollego, w 1865 r. księgozbiór Biblioteki TLP wzrósł do ponad 12 000 woluminów. Ten nieprawdopodobnie duży wzrost księgozbioru nastąpił w wyniku przyjęcia sporej liczby książek stanowiących własność osób pospiesznie opuszczających wówczas Podole. A ponieważ w pomieszczeniach Biblioteki Towarzystwa Lekarzy Podolskich było "sporo miejsca na nowe nabytki, chętnie zwożono całe stosy książek, wśród których znajdowały się pięknie oprawione encyklopedie i atlasy, a także cenne <<białe kruki>>³².

W latach 1859-1865 księgozbiór Biblioteki TLP był podzielony na trzy działy główne. W skład działu pierwszego wchodziła literatura z zakresu medycyny, drugiego - dzieła treści przyrodniczej, a w trzecim gromadzono literaturę różnej treści.

Dzieła z zakresu medycyny szeregowano w dziewięciu poddziałach: I/ terapia, semiotyka, fizjologia, medycyna sądowa, policja lekarska, higiena, frenopatia, weterynaria; II/ anatomia opisowa; III/ chirurgia; IV/ okulistyka; V/ dermatologia; VI/ położnictwo; VII/ choroby kobiet i dzieci; VIII/ aptekarstwo; IX/ homeopatia.

Dzieła treści przyrodniczej szeregowano w sześciu działach: I/ botanika, II/ chemia; III/ fizyka; IV/ zoologia; V/ mineralogia i geognozja; VI/ historia nauk przyrodniczych.

W trzecim dziale gromadzono dzieła treści "mieszanej"³³. Roczniki czasopism szeregowano osobno³⁴.

Wśród otrzymywanych wówczas tytułów czasopism, były między innymi: "Annalen für klinische Chirurgie", "Drug zdravija", "Gazeta rolnicza", "Gazette des Hopitaux", "Medicinskaja Moskovskaja Gazeta", "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego", "Przegląd lekarski" /krakowski/, "Sovremennaja Medicina", "Ty-

godnik lekarski warszawski" i inne³⁵. Do cennych pod względem historyczno-bibliograficznym nabytków Biblioteki TLP w 1863 r. zaliczono między innymi: pięknie zachowany egzemplarz "Herbarza polskiego" Marcina z Urzędowa /1502-1573/, starannie odrestaurowany przez Michała Grejma egzemplarz "Zielnika" Szymona Syreniusa /1541-1611/³⁶ oraz dzieło Rafała Czerwiakowskiego /1743-1816/ pod tytułem: "Narządy opatrzenia chirurgicznego", Kraków 1816-1817. Z nowej literatury medycznej w ówczesnym księgozbiore Biblioteki TLP najwięcej było dzieł z zakresu terapii szczegółowej, na przykład o cholery, a także o krajowych i zagranicznych miejscowościach uzdrowiskowych, zarządzenia podolskiego Urzędu Lekarskiego w sprawie zwalczania i zapobiegania szerzącym się wówczas na terenie Podola chorobom nagminnym i epidemicznym³⁷. Narzekano na brak polskich podręczników z zakresu położnictwa, chorób kobiet i dzieci³⁸. Z problemem braku polskich podręczników naukowych dorykało się wówczas nie tylko podolskie środowisko lekarskie. Nic też dziwnego, że w księgozbiore Biblioteki TLP, podobnie jak w księgozbiorach bibliotek innych istniejących wówczas w Polsce towarzystw lekarskich przeważała literatura w językach obcych. Świadczy o tym spis ważniejszych dzieł z zakresu medycyny i nauk pokrewnych, jakie w 1863 r. znajdowały się w omawianym tutaj księgozbiore. W spisie tym zamieszczono takie dzieła, jak: 1/ G.Andral, Cours de pathologie, Bruxelles 1842; 2/ G.Belke, Mastologia, Wilno 1847-1850; 3/ J.J.Berzelius, Traite de chimie, Paris 1829; 4/ P.Cazeraux, Traite de l'art des accouchements, Paris 1840; 5/ M.J.Chelius, Handbuch der Chirurgie, Wien 1832; 6/ J.J. Clouquet, Anatomie descriptive, Bruxelles, 1834; 7/ R.Czerwiakowski, Botanika szczegółowa, Kraków 1859; 8/ M.G.Devergie, Les maladies de la peau, Paris 1854; 9/ G.Duchenne, De l'electrisation localisee, Paris 1855; 10/ B.Eustachius, Tabelae anatomicae, Romae 1695; 11/ J.Frank, Praxeos medicae universae praecepta, Wilnae 1829; 12/ E.Hebra, Atlas der Hautkrankheiten, Wien 1856-1859³⁹; "...znakomity atlas, zawierający wszystkie postacie tryszczyicy /eczemy/"⁴⁰; 13/ L.Hirschfeld, Neurologie, Paris 1853; 14/ F.P.Jarocki, Zoologia, Warszawa 1825; 15/ J.Jungken, Uczennic o glaznych boleznjach, Moskwa 1841; 16/ K.Kluk, Dykcjonarz roślinny, Warszawa 1786; 17/ Tenże, Historia naturalna zwierząt, ryb... Warszawa 1798; 18/ R.A.Kblikier, Histologie humaine, Paris 1856;

19/ C.Linné, Pfanzer-System, Nürenberg 1781; 20/ E.Mitscherling, Elements de chimie, Bruxelles 1836; 21/ J.Müller, Manuel de physiologie, Paris 1845; 22/ F.J. Otto, Lehrbuch der Chemie, Braunschweig 1844; 23/ P.Pinel, Traite medico-physiologique sur l'alienation mentale, Paris 1809; 24/ J.Śniadecki, Początki chemii, Wilno 1817; 25/ A.A.Velpeau, Traite elementaire de l'art accouchements, Paris 1829; 26/ J.B.Vidal, Traite des maladies veneriennes, Paris 1855, 27/ Tenze, Traite de pathologie externe, Paris 1829⁴¹. Wśród powyżej zamieszczonych tutaj 27 tytułów książek wyróżniono: 23 dzieła wydane w pierwszej połowie XIX wieku, 3 dzieła wydane w XVIII wieku, 2 dzieła wydane w XVII wieku oraz jedno dzieło wydane w XVI wieku. Był to "Herbarz polski" Marcina z Urzędowa, dzieło o wysokiej wartości bibliologicznej⁴². Wśród wymienionych tutaj tytułów przeważającą liczbę stanowiły dzieła wydane w języku francuskim /14 tytułów/, sześć dzieł było wydanych w języku polskim, cztery w języku niemieckim, dwa po łacinie oraz jedno w języku rosyjskim. Były to dzieła zarówno o charakterze historycznym, jak i praktycznym, a więc podręczniki, atlasy, monografie z zakresu anatomii, chirurgii, dermatologii, fizjologii, histologii, neurologii, okulistyki, patologii ogólnej i szczegółowej, położnictwa, wenerologii i ziołolecznictwa. W dziale nauk przyrodniczych wyróżniono dzieła z zakresu fizyki i paleontologii.

W ponad pięcioletnim okresie istnienia TLP nadzór nad organizacją i działalnością księgozbioru biblioteki towarzystwa pełniło kolejno trzech bibliotekarzy. W okresie od października 1859 r. do połowy 1862 r. funkcję bibliotekarza pełnił doktor Leon Kowalski. Po jego aresztowaniu i zesłaniu do Wołogdy, funkcję bibliotekarza powierzono doktorowi Józefowi Rollemu, który pełnił ją do 1 lipca 1863 r. kiedy to na jego miejsce wybrano doktora Aleksandra Narkiewicza. Doktor Narkiewicz pełnił funkcję bibliotekarza do momentu konfiskaty księgozbioru Biblioteki TLP⁴³. Później, po wznowieniu działalności Obszczestwa Podolskich Wraczej w latach osiemdziesiątych XIX wieku, funkcję bibliotekarza tego Obszczestwa pełnił E.K.Forbrot, a po nim M.O.Grejm⁴⁴.

Dotychczasowy brak pełnej dokumentacji dotyczącej księgozbioru Biblioteki TLP oraz jej użytkowników utrudnia określenie jego aktualności i przydatności dla ówczesnego środowiska lekar-

skiego na Podolu. Pomimo tego wydaje się, że na podstawie dotychczas zebranych już materiałów o Towarzystwie Lekarzy Podolskich i jego Bibliotece można stwierdzić, że, Biblioteka ta była biblioteką o charakterze przyrodniczo-lekarskim z odpowiednim warsztatem informacyjnym w postaci "uporządkowanych katalogów"⁴⁵. Biblioteka ta, wraz z istniejącym obok niej Muzeum przyrodniczym miała w przyszłości być "skarbnicą naukową całej prowincji"⁴⁶. Z uwagi na dostępność i charakter księgozbioru Biblioteka ta pełniła rolę integrującą całe intelektualne środowisko Kamieńca i jego okolic. W roku 1865, wkrótce po zawieszeniu działalności TLP, książki skonfiskowano i przewieziono do biura kamienieckiej policji. Później, część tych książek wysłano do Kijowa. Około 300 "białych kruków" zabrał ze sobą, wysiedlony z Podola doktor Aleksander Kremer /1813-1880/ i ofiarował je, zdaniem doktora Rollego, albo "Bibliotece Jagiellońskiej, albo byłemu Towarzystwu Naukowemu w Krakowie"⁴⁷.

Na dotychczasowym etapie badań nad księgozbiorem Biblioteki TLP nie ustalono jeszcze dalszych losów książek po rozwiązaniu w roku 1865 Towarzystwie Lekarzy Podolskich. Planuje się podjęcie starań o ustalenie miejsca oraz liczby zachowanych jeszcze do dzisiaj książek stanowiących własność omawianego tutaj Towarzystwa, ponieważ wśród nich znajdowały się jak twierdził doktor J. Rolle "pięknie oprawione encyklopedie i atlasy oraz tablice Jabłonowian, Rhullier'a itp."⁴⁸. Na zakończenie dodam że, w dotychczas opublikowanym piśmiennictwie na temat bibliotek lekarskich w Polsce, niewiele miejsca poświęcono Bibliotece, utworzonego w roku 1859 Towarzystwa Lekarzy Podolskich. O Bibliotece tego Towarzystwa nie wspominał profesor Ludwik Zembrzusi /1871-1962/ w odczycie, wygłoszonym w dniu 11 listopada 1947 roku podczas zebrania ogólnego Bydgoskiego Koła Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich⁴⁹, mimo że omawiał tam dzieje kilkunastu /13/ bibliotek egzystencjonalnie związanych z macierzystymi towarzystwami lekarskimi. Wśród omawianych wówczas bibliotek znalazły się takie jak: Biblioteka Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego, Warszawskiego, Poznańskiego, Krakowskiego, Lwowskiego, Łódzkiego, Śląskiego, Lubelskiego, a także Biblioteka Warszawskiego Centrum Wszkolenia Sanitarnego oraz powojenne biblioteki lekarskie we Wrocławiu, Gdańsku i Bydgoszczy wraz z utworzoną w roku 1945 w Warszawie Główną Biblioteką Le-

karską /GBL/. O istnieniu Biblioteki Towarzystwa Lekarzy Podolskich nie wspomniał także profesor Stanisław Konopka /1896-1982/, omawiając w roku 1951 dzieje rozwoju bibliotek lekarskich w Polsce⁵⁰. Nieco wiadomości o Bibliotece TLP znajduje się w artykule doktora Szczepana Wacka /1895-1980/ pod tytułem: "Towarzystwo Lekarzy Podolskich w Kamieńcu w latach 1859-1865"⁵¹, a także w "Pamiętniku Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" w latach 1860-1866, gdzie, między innymi zamieszczono sprawozdania z czynności naukowych tego Towarzystwa, recenzje opublikowanych przez członków TLP prac naukowych itp.⁵² Podobne sprawozdania publikowano także w ówczesnym "Przeglądzie lekarskim krakowskim" w latach 1860-1866, a także "Tygodniku lekarskim"⁵³.

Wobec powyższego wydaje się, że w obecnym stanie badań nad istniejącym w latach 1859-1865 Towarzystwem Lekarzy Podolskich, artykuł ten jest jednym z nielicznych, w których omówiono dzieje jego księgozbioru.

Summary

In the series: From the history of the libraries of Polish medical societies, we now publish two parts in which the history of two different libraries is discussed. The libraries belonged to Polish medical societies working in the 19th century in Paris /1858-1870/ and in Kamieniec Podolski /1859-1865/.

Przypisy

¹ A.Kraushar, Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800-1832, t.1, Kraków 1900, s.123.

² W.Rolbiecki, Towarzystwa naukowe w Polsce, Warszawa 1972, s.109-110.

³ Towarzystwo Lekarzy Podolskich, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1863, t.50, s.452.

⁴ W. Zahorski, Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie /1805-1897/, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1897, t.93, s.609 i 611.

- 5 J.Peszke, Stulecie Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego 1820-1920. Część 1. Stulecie pierwsze, Warszawa 1931, s.37.
- 6 Ustawy Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego, Warszawa 1821, art.1.
- 7 W.Rolbiecki, Towarzystwa..., s.185.
- 8 B.Konarska, Lekarze polscy we Francji, w: Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia, pod red. R.Czepulis-Rastenis, Warszawa 1981, s.68.
- 9 Tamże..., s.70.
- 10 R.Dzierżanowski, Słownik chronologiczny dziejów medycyny i farmacji w Polsce, Warszawa 1983, s.246.
- 11 Tamże, s.294.
- 12 Wydział Medyczny Towarzystwa Naukowego Akademików Polaków w Berlinie, "Kronika Lekarska" 1882, r.3, s.282-283.
- 13 R.Dzierżanowski, Słownik..., s.219.
- 14 Sz.Wacek, Towarzystwo Lekarzy Podolskich w Kamieńcu w latach 1859-1865, "Kultura i Społeczeństwo" 1973, t.17, nr 2, s.234.
- 15 Korespondencja z Podola, Zbiory specjalne GBL, Teka 522.
- 16 J.Komorowski, Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do 1863 roku, Wrocław 1985, s.9.
- 17 Sz.Wacek, Towarzystwo..., s.217.
- 18 Tamże, s.219.
- 19 J.Żuliński, Sprawozdanie z Biblioteki, "Rocznik Paryżkiego Towarzystwa Lekarzy Polskich" 1868, t. 3, s. 20. Nieścisłe informacje na ten temat podaje A.Majerska: Księgozbiór Wydziału Historyczno-Literackiego Wyższych Kursów dla kobiet im. A.Borawskiego w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie. W: Książki, czasopisma, biblioteki Krakowa XIX i XX wieku. Kraków 1988, s. 70.
- 20 Z.Starorypiński, K.Borowski, Między Kamieńcem a Archan-gielskiem. Dwa pamiętniki powstańców z 1863 roku, oprac. S.Kie-niewicz, Warszawa 1986, s. 141.
- 21 Doktor Adrian Baraniecki był członkiem Podolskiego Komitetu Powstańczego, tamże, s.16.
- 22 Sz.Wacek, Towarzystwo..., s.130 i 219.
- 23 Towarzystwo Lekarskie Podolskie, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1863, t.50, s.453.
- 24 A.Narkiewicz, Sprawozdanie ze stanu Biblioteki Towarzy-stwa Lekarzy Podolskich, tamże 1864, t.51, s. 131-132.

- 25 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s. 133 oraz J.Rolle, Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Lekarzy Podolskich za rok 1864, tamże 1865, t.53, s.177.
- 26 Sz.Wacek, Towarzystwo..., s.221.
- 27 Tamże, 221 i 229.
- 28 Towarzystwo Lekarskie Podolskie, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1863, t.50, s. 453.
- 29 Tamże, s. 454.
- 30 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s. 132.
- 31 J.Rolle, Sprawozdanie..., s. 177.
- 32 Odbieramy wiadomości z Kamieńca, "Przegląd Lekarski" 1877, t. 15, s. 106.
- 33 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s. 132.
- 34 Tamże.
- 35 Sz.Wacek, Towarzystwo..., s. 226.
- 36 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s.133.
- 37 Tamże.
- 38 Tamże.
- 39 Tamże, s. 134.
- 40 Nowe dzieła. "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1865, t. 53, s. 435.
- 41 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s. 134.
- 42 Tamże, s. 133.
- 43 Podolie /Gouvernement de/ Kamenetz Podolsk, "Annuaire des Soc. sav. de la Fran. et de l'etranger", Paris, 1864, t.II, s.322 oraz Towarzystwo Lekarzy Podolskich, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1866, t. 55, s. 229; oraz J.Rolle, Korespondencja..., Zbiory specjalne GBL, Teka 522.
- 44 Protokoły zasiedania Obszczestwa Podolskich wraczej 1880-81, Kamieniec Podolski 1882, s. 36 i 71.
- 45 A.Narkiewicz, Sprawozdanie..., s.2, 135.
- 46 Towarzystwo Lekarskie Podolskie, "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" 1863, t.50, s.453.
- 47 J.Rolle, Korespondencja...
- 48 Tamże.

49 L.Zembrzuski, Biblioteki Lekarskie w Polsce. Szkic historyczny, "Polski Tygodnik Lekarski" 1948, r.3, nr 11, s. 349,351; nr 13, s. 415-416; nr 14, s. 445-446; nr 15, s. 476-779.

50 S.Konopka, Biblioteki lekarskie w Polsce. Ich rozwój i ich potrzeby. "Polski Tygodnik Lekarski" 1951, r. 6, nr 15/16, s.535-542 i nr 17, s. 591-598.

51 Sz.Wacek, Towarzystwo..., s. 217-236.

52 "Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego" za lata 1861-1866.

53 "Przegląd Lekarski" za lata 1864-1865, "Tygodnik Lekarski" za lata 1862-1865.